

Бібліографічний огляд літератури До дня слов'янської писемності та культури

”Дух і Літера”

Виникнення письма має надзвичайно важливе значення в історії будь-якого народу. Це одне з найістотніших знарядь культури, яке у просторі і часі розширює функціонування мови. Проблема виникнення письма у слов'ян дуже складна.

З утвердженням християнства на Русі разом із писцями та богослужбовими книгами із Болгарії прийшло слов'янське письмо – кирилиця. Створили слов'янську абетку православні ченці брати Кирило і Мефодій. Більше тисячі років тому просвітителі Кирило та Мефодій винайшли слов'янську азбуку, літературну мову, збагатили її новими словами і поняттями. Створена ними азбука стала фундаментом української та інших слов'янських мов, посприяла єднанню народів і розвитку багатогранної слов'янської культури. З часом День святих рівноапостольних Кирила і Мефодія набув символічного сенсу відродження слов'янського духу, зміцнення національних традицій, згуртованості навколо спільних інтересів і моральних цінностей. Це унікальне свято духовності є значним явищем в культурному і політичному житті всього слов'янського світу.

Кирилична писемність містить 19 додаткових літер, яких не знали греки, тому може вважатися цілком самостійною системою письма. Будь-яка писемність є основним компонентом кожної культури, тому кирилична була

для Київської Русі могутнім загальнокультурним фактором розвитку країни, розвитку самосвідомості всього народу.

В Україні День слов'янської писемності й культури встановлено відповідно до Указу Президента України від 17 вересня 2004 року № 1096/2004 і відзначається щорічно 24 травня.

З життєписів святих нам відомо, що майбутні творці слов'янської писемності народилися в македонському місті Солунь (сучасна назва Фесалоніки, Греція) на березі Егейського моря.) в сім'ї Лева - друнгарія, військового середнього чину. За походженням Лев був греком, а мати Кирила і Мефодія, як припускає багато дослідників, була слов'янкою. Оскільки Солунь IX ст. був двомовним: місцева людність розмовляла грецькою мовою та болгаро - македонським діалектом, то св. Кирило та Мефодій ще з дитинства добре засвоїли слов'янську мову. Майбутні просвітителі зі шляхетної родини змогли отримати чудове виховання й освіту.

Старший з семи братів — Михайло, в чернецтві Мефодій (815—885), починав свою кар'єру військовим. Служив у війську, у 27 років дослужився до посади воєводи однієї з візантійських провінцій. (До речі, там мешкали слов'яни.) Незважаючи на молодий вік, зарекомендував себе розумним, справедливим правителем. Розказують, що й зовнішній вигляд Михайло мав вельми привабливий: високий, дужий. Дивився на людей привітно, «ховаючи ласкаву усмішку в кучерявій русій бороді». Проте суєтне життя чоловіка все більше дратувало. Він добровільно покидає службу і осідає в монастирі. У 37 років був пострижений і посвячений у ченці з іменем Мефодія.

Наймолодшим в родині був Костянтин (827—869), який з ранніх років виявив неабиякі здібності та схильність до наук. Ім'я Кирило він отримав під час постриження в чернецтво вже перед самою смертю.

Як зовнішністю, так і вподобаннями Костянтин відрізнявся від старшого брата. Блідий і худорлявий, з темними очима, що горіли, як жарини. А ще характеризувався великою любов'ю до читання. Навчаючись у школі, Костянтин читав праці одного з найбільш глибокодумних отців церкви — Григорія Богослова. Незвичайні здібності хлопчика справили сильне враження на великого логофета — начальника канцелярії і скарбника візантійського патріарха, євнуха Феоктиста. Завдяки його заступництву Костянтин був узятий до двору, де вчився разом із сином імператора Михайла. У Візантії серед наставників виділялися майбутній Константинопольський патріарх Фотій (знавець античної культури, творець унікального бібліографічного зведення, відомого за назвою «Міріобібліон») і Лев Граматик — людина, що дивувала співвітчизників та іноземців своєю глибокою вченістю, знавець математики, астрономії й механіки.

У Житті Константина про його освіту повідомляється: **«За три місяці він**

вивчив усю граматику й узявся за інші науки. Вивчив Гомера, геометрію й у Лева й Фотія вивчав діалектику та інші філософські вчення, крім того — риторичу, арифметику, астрономію, музику та інші еллінські науки. І так він вивчив усе це, як не вивчав цих наук ніхто інший».

Закінчив Магнавський університет і вищу школу в Царгороді при дворі імператора Михайла III Константин став професором цієї уславленої школи, де він прославився не лише як філософ, він досконало володів слов'янською та латиною, а також старовірською мовою, адже при складанні слов'янської азбуки він використав низку елементів гебрійсько - самаритянського письма. Викладав філософію, працював патріаршим бібліотекарем у Константинополі. У якості місіонера і проповідника побував у Сирії, Криму, Хазарії.

Так, повертаючись від хозарів, завернув до Херсонесу. На ту пору святий ще не знав, що в недалекому майбутньому створить абетку для слов'ян. Та вже тоді допитливий місіонер звернув увагу на книгу, якою послуговувався в церкві руський священик. Гадаємо, що ця книга була написана візантійським скорописом, але передавала слов'янську мову.

На молодого чоловіка чекала блискуча кар'єра при імператорському дворі, багатство і одруження. Проте, після вбивства заступника, Костянтин вважав за краще оселитися в монастирі як послушник.

Наприкінці 862 року до Константинополя прибуло посольство від моравського князя Ростислава. Посли просили візантійського імператора Михайла прислати до Моравії місіонерів, які б проповідували слово Боже зрозумілою для слов'ян мовою. Виконання важливого завдання імператор покладає на братів. Тоді Костянтин дізнався, що в Моравії немає Святого Письма, перекладеного мовою людей, що мешкали в тому краю. Прикро вражений, він вигукнув: «Просвіщати народ без письмен його мови — однаково, що намагатися писати на воді!». Святий укріпився в думці скласти азбуку, відповідно до артикуляції слов'ян.

В ті часи вважалося, що хвала Богові може підноситися тільки трьома мовами, якими було зроблено напис на Хресті Господньому: єврейською, грецькою і латиною. Брати неодноразово їздили до Риму, щоб заручитися підтримкою Папи, причому, безуспішно. Під час однієї з таких поїздок, 869 року, Костянтин важко захворів і невдовзі помер. Перед смертю він заповідав Мефодію: **«Ми з тобою як два воли: від важкої ноші один впав, інший повинен продовжувати свій шлях».**

Старший брат пережив молодшого майже на півтора десятиліття. Він наполегливо займався місіонерством і поширенням слов'янської писемності аж до своєї кончини, незважаючи на переслідування. Відомо, що Мефодія було ув'язнено в одному з швабських монастирів. Було необхідне втручання Папи, щоб його звільнили і відновили в правах архієпископа, хоча навіть у Ватикані вважали, що слов'янською мовою краще вести

лише проповідь. Вже після смерті Мефодія його супротивникам вдалося остаточно домогтися заборони слов'янської писемності в Моравії. Багато послідовників братів-просвітителів було страчено, опинилися у в'язниці або втекли до Болгарії та Хорватії, де продовжили подвижницьку діяльність. Ці події надалі породили питання про те, який же алфавіт створили Кирило і Мефодій. Адже на західних слов'янських землях, де вони займалися просвітництвом, пізніше разом з католицизмом укорінювався латинський алфавіт. Проте досить довго зберігалось письмо, яке отримало назву «глаголиця». У тутешніх монастирях ним зрідка користувалися до пізнього середньовіччя. Тому більшість дослідників вважають, що саме цей алфавіт і було створено братами-ченцями. Найбільшою головоломкою для лінгвістів залишається зображення букв у «глаголиці». Річ у тому, що древні алфавіти, зокрема і найбільш поширені — грецький і латинський, як правило, створювалися за образом і подобою алфавітів, які існували раніше. Нові абетки просто пристосовували до фонетичної системи мови, яка приймає чуже письмо: деякі літери видозмінювалися і додавалися, але незмінним залишався основний «фонд». Наприклад, абсолютно очевидно, що латиниця з'явилася з грецького алфавіту, а той, у свою чергу, з письма Фінікії — першого звукового письма у світі. Подібний «родовід» науковці намагалися вивести і для «глаголиці», проте, марно. Її витоки шукали в коптському, готському, вірменському, грузинському і староеврейському письмі, звідки, найвірогідніше, було запозичено літеру Ш, що перекочувала потім і в «кирилицю». Контури деяких літер дійсно збігалися з написанням в цих алфавітах, але однозначно довести походження «глаголиці» з іншого алфавіту так і не вдалося. Існує більше 30 версій щодо походження цієї загадкової писемності. Можливо, щонайближче до розв'язання проблеми підійшли науковці, які знаходили схожість «глаголиці» з грецьким скорописом,

що існував за часів Кирила і Мефодія. Проте і тут немає вичерпної відповіді.

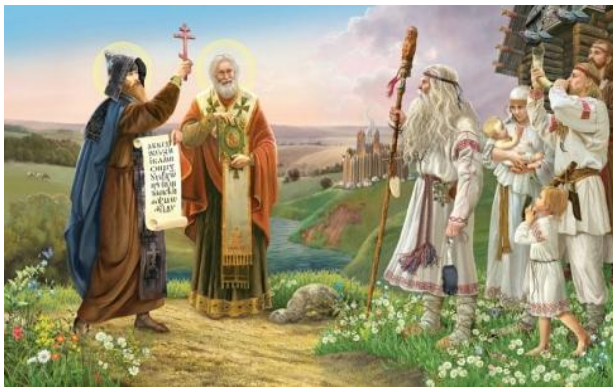
Дослідники припускають, що Кирило почав роботу над азбукою і перекладами задовго до моравського посольства. Спонукальною причиною до такої роботи могла бути місіонерська діяльність Кирила,

що протікала за сім-вісім років до моравського посольства.

Слов'яни не мали книг, але читали і ворожили, будучи язичниками, за допомогою знаків "черти і рези". Коли вони прийняли хрещення, їм стала потрібна писемність, адже слов'янська мова була "без устроєння". Це було обумовлено тим, що в грецькому і латинському алфавітах були відсутні букви для багатьох слов'янських звуків: б, ж, з, ч, ш, щ, у, ю, я. Тому Кирило створив письмо за грецьким зразком, але по суті слов'янське. Найбільш суперечливим

питанням щодо слов'янської писемності залишається те, яку азбуку винайшов Кирило? Всі відомі сучасній науці джерела говорять про те, що Кирило винайшов один алфавіт, але який саме ніде не повідомляється. Адже існують два різновиди слов'янського алфавіту. Один з них, на честь першовчителя слов'ян, називають кирилицею, а другий – глаголицею від слов'янського – "глагол", тобто слово.

Створивши абетку, брати намагались відстояти самобутність слов'янської культури, створили ґрунт для розвитку давньослов'янської літератури. Кирило і Мефодій першими переклали церковні книжки на зрозумілу широким верствам населення мову, навчали їх грамоти шляхом поширення біблійних текстів, євангелізували культуру слов'янських народів. Визначальним у подвижницькій праці солунських братів було переконання у провідній ролі

мови. Вони вважали, що не релігія й віра мають приносити мову і нав'язувати її як священну місцевим мешканцям, а місцеве культурно-мовне середовище повинне адаптувати Боже слово. Переконання, що кожний народ має право вживати рідну мову в богослужінні, було в них настільки міцним, що вони вважали твердження

про законні мови літургії єретичними. Навіть на смертному ложі Кирило звертався до Бога зі словами: **«Господи, знищи лженауку про тримовність»**. Через письмо брати, певною мірою, намагались кодифікувати правові відносини, базовані на звичаєвій культурі місцевих мешканців. Виходячи із засад, що церковна культура є частиною етнічної культури, Кирило і Мефодій, по суті, утверджували розмаїття у церковній єдності. В цьому розумінні вони були просвітниками слов'янської людності. Водночас, християнство у другій половині IX ст. у свідомості слов'ян пробивалося лише паростками. Більшість жителів слов'янських земель сповідували християнство поверхово. Тому перші слов'янські просвітники, за прикладом біблійних апостолів, багато проповідували, хрестили князів і вождів у болгарських, чеських, моравських, польських, українських та інших племенах. Через них у лоно християнської церкви переходили й їхні численні піддані. Місіонерську діяльність Кирила та Мефодія часто порівнювали з біблійним апостолом Павлом. Вже в IX ст. братів нарекли Слов'янськими апостолами .

Як відомо, після смерті братів з їхніми учнями повелися дуже жорстоко. Деякі з них були захопані у в'язницю і піддані тортурам, а потім вислані з Моравії. Інші були продані в рабство і доставлені на невільничий базар до Венеції. Посол Візантії викупив їх там і відправив до Константинополя, де долею вигнанців зайнявся особисто імператор Василь I. Пізніше учні першовчителів були направлені для проповіді християнства слов'янською мовою до Болгарії і в

сербські землі. І вони, не вагаючись, знову приступили до виконання свого обов'язку, забувши про в'язниці і невільничі базари!

Кирило не був посаджений у темницю, його не продавали в рабство. Він просто згорів, виконуючи свою місію. Костянтин Філософ помер у віці 42 років!

Те, що зробили першовчителі слов'янства, в повному розумінні слова є подвигом. Вони, домагаючись права слов'ян на писемність, відчували гігантський опір сучасного їм світу, який намагався стверджувати, що знайомитися з божественними текстами можна лише трьома священними мовами - єврейською, грецькою і латиною. Брати доводили право кожного народу, зокрема і слов'ян, своєю мовою проповідувати Боже слово. У «Житті Костянтина» герой відповідає своїм огудникам, що влаштували над ним у Венеції судилище: «Чи не йде дощ від Бога на всіх, чи не сяє для всіх сонце, чи не всі ми вдихаємо повітря? Як же ви не соромитеся лише три мови визнавати, а іншим усім народам і племенам велите бути сліпими і глухими?»

Українська Православна Церква й дотепер свято зберігає церковнослов'янську мову як мову свого богослужіння. Отже, мові, незважаючи на всі випробування, занепад не загрожує. Висока культурна планка, яку підтримує церковнослов'янська мова, допоможе зберегти красу, багатство й силу мови й рідної літератури.

Значення діяльності Кирила і Мефодія полягало в створенні слов'янської азбуки, розробці першої слов'янської літературно-письмової мови, формуванні основ створення текстів на слов'янській літературно-письмовій мові. Кирило-мефодіївські традиції були найважливішим фундаментом літературно-письмових мов південних слов'ян, а також слов'ян Великоморавської держави. Крім того, вони вплинули на формування літературно-письмової мови й текстів на ній в Давній Русі, а також її нащадках — білоруської, російської й української мов. Так чи інакше, кирило-мефодіївські традиції знайшли відбиття в польській, серболужицькій, полабській мовах. Таким чином, діяльність Кирила й Мефодія має спільнослов'янське значення. У всіх слов'ян, незважаючи на сторіччя, що минули, до цього дня живе пам'ять про великих рівноапостольних просвітителів. Священна пам'ять святих Кирила й Мефодія служить з'єднувальною ланкою для всіх слов'янських народів.

Список літератури

Про День слов'янської писемності і культури : указ Президента України від 17 вересня 2004 р № 1096/2004 // Президентський вісник.-2004.-24 вересня.-С.5.

24 травня – рівноапостольних Кирила та Мефодія, вчителів слов'янських [Текст] // Наука і суспільство.- 2017.- № 5-6.- С. 82.

Дух і літера: день слов'янської писемності та культури [Текст] // Голос України .- 2016.- 24 травня.- С.6.

Воронков, В. Кирилиці 1150 років [Текст] / В. Воронков // Голос України .- 2013.- 24 травня.- С.10.

Кирило та Мефодій – просвітники слов'ян [Текст] // Позакласний час.- 2008.- № 10.- С.131.

Апостоли слов'ян Кирило та Мефодій [Текст] // Урядовий кур'єр.- 2005.- 24 травня.-С.1.

Качковський, Л. Данаїський дар Константина і Мефодія [Текст] / Л. Качковський // Наука і суспільство. — 2000. — № 5/6. — С. 8.

Канигін, Ю. Таємниця слов'янської абетки [Текст] / Ю Книгін // Дніпро.-1998.- № 9/10.- С.121.

Марценюк, О. Кирило і Мефодій – апостоли-подвижники [Текст] / О. Марценюк // Дивослово.- 1998.- № 5.-С.63.

Захаржевська, В. О. Традиції слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія [Текст] / В. О. Захаржевська // Бібліотечний вісник. — 1993. — № 5/6. — С. 31.

Укладач : Золотарева М.Б.

Кривий Ріг, 2018